

Praktinė filosofija

BU DAODE ELGESYS KINIJOJE IR VAKARUOSE. KAIP IŠVENGTI ASIMETRIŠKUMO TARPKULTŪRINĖJE NORMŲ PSICHOLOGIJOJE*

Vytis Silius

Orientalistikos centras

Renatas Berniūnas

Filosofijos fakulteto Bendrosios psichologijos katedra

Vilius Dranseika

Filosofijos fakulteto Filosofijos istorijos ir logikos katedra

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3

LT-01513 Vilnius

El. paštas: vytis.silius@oc.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje kritikuojama anglakalbėje lyginamojoje moralės filosofijoje ir psichologijoje labai paplitusi praktika anglišką moral ir kinišką daode 道德 terminus bei jų vedinius traktuoti kaip lygiareikšmius. Straipsnyje teigiama, jog esama pakankamai empirinių tyrimų, įrodančių, kad, nepaisant reikšmingų panašumų, normatyvinės sritys, kurios Kinijoje ir Vakaruose atitinkamai įvardijamos kaip daode ir morality, yra netapačios. Visgi į skirtumus atsižvelgiama nepakankamai, ir šiuolaikinėse tarpkultūrinėse studijose įsivertina asimetriško lyginimo praktikos, kai lyginimai bene išimtinai atliekami tik iš Vakarų kultūrų perspektyvos. Norint tokio asimetriškumo išvengti, siūloma atlikti daugiau empirinių tyrimų, susijusių su skirtingų kultūrų kasdienės kalbos vartosenose atsispindinčiomis įvairių normų skyrimo ir klasifikavimo strategijomis. Tikimasi, kad tokių tyrimų duomenys leistų pakoreguoti esamus teorinius moralės filosofijos ir moralės psichologijos modelius, kad jie tinkamiau atspindėtų skirtingų kultūrų žmonių normatyvines intuicijas.

Pagrindiniai žodžiai: normatyvinės sritys, moralė, daode, moralės filosofija, normų psichologija, tarpkultūriniai tyrimai

Emma Buchtel ir jos kolegės neseniai išleistame straipsnyje empiriškai tiria kas-

dienes (a)moralumo sampratas Vakaruose ir Kinijoje, klausdami, kokio pobūdžio sumetimai šiose kultūrose labiausiai nusveria tam tikro veiksmo priskyrimą (a)moralumo sričiai (Buchtel et al. 2015). Viena svarbiausių jų išvadų yra ta, kad Vakaruose *moralinio* pasmerkimo sulaukia visų pirma tie veiksmi, kurie yra suvokiami

* Straipsnis parengtas kaip Lietuvos mokslo tarybos finansuoto projekto MIP-15506 dalis. Autoriai dėkoja prof. Geir Sigurðsson ir seminaro Islandijos universitete „Moral Psychology China and West, Past and Present“ dalyviams bei dviem anoniminiams žurnalo recenzentams už konstruktyvias ir naudingas pastabas rengiant spaudai šį tekstą.

kaip sukeliantys žalą, o Kinijoje – tie, kurie suvokiami kaip nekultūringi ar necivilizuoti. Šis tyrimas, viena vertus, imasi labai tradicinių moralės psichologijos temų: Ką galime laikyti *moralės* klausimu? Kokios normos yra *moralės* normos ir kuo jos skiriasi nuo kitų normų? Kokie veiksmai, poelgiai ar savybės laikomi *moralės požiūriu* relevantiškais ir vertinami pagal *moralės* normas? Antra vertus, tyrimas priklauso pastaraisiais dešimtmečiais vis ryškėjančiai tendencijai moralės filosofijos ir moralės psichologijos temomis rašomuose darbuose imtis ir tarpkultūrinės tematikos. Šiuose darbuose ne tik svarstoma tarpkultūriškai galiojančios perskyros tarp specifinės moralės normų srities ir kitų normatyvinių sričių galimybė (pvz., Turiel 1983), bet ir žvelgiama į tai, kokių skirtumų ar panašumų galima atrasti skirtingų kultūrų moralės traktuotėse, klausiamo, ar moralės normos bei jų reiškimo kasdienėje kalboje būdai skiriasi skirtingose kultūrose (Miller, Bersoff and Harwood 1990; Jensen 1998; Haidt, Koller and Dias 1993; panašių studijų galima aptikti ir naujausioje kinų mokslinėje literatūroje: Gao 2016; Chen 2016; Li et al. 2016).

Nepaisant novatoriškumo, Buchtel ir jos kolegų tyrimas pasižymi didelei tarpkultūrinių tyrimų daliai būdingu ir deramai neapsvarstytu asimetrišku Vakarų ir ne Vakarų kultūrų traktavimu, kai būtent Vakaruose susiformavę kriterijai, kertinės sąvokos, vertinimo strategijos yra laikomi lyginamųjų studijų atskaitos tašku. Neabejotina, kad tokiais tyrimais siekiama išsiveržti iš eurocentrinių nuostatų ir į diskusijų lauką įtraukti nevakarietišku kultūrų pažinimo strategijas, kasdienės kalbos vartojimo bei socialines praktikas. Tai yra reikšmingas teigiamas pokytis nuo XIX a.

ir didžiąją dalį XX a. klestėjusios eurocentrizmo nuostatos, kuri visiškai neigė ne Vakarų intelektualinių tradicijų vertingumą ir jų aktualumą akademinėi sferai. Visgi ir šio naujo tipo tarpkultūrinės moralės psichologijos studijos papuola į asimetrinio tyrimo spąstus dėl vis pasikartojančio rėmimosi neišsakyta išankstine prielaida, kad pati moralė yra universaliai egzistuojanti normatyvinė sritis. Dažnai sutinkama, kad moralės srities turiniai gali būti skirtingi, taip pat kad moralės sferos aprėptis gali varijuoti (Graham et al. 2011; Graham et al. 2013), tačiau pati normatyvinio lauko struktūra, kai moralės sfera matoma kaip atskira ir nuo kitų sričių besiskirianti normatyvinė sritis, dažnai laikoma universaliai egzistuojančiu reiškiniu (apžvalgai žr. Nichols 2004; Kelly and Stich 2007; Machery and Mallon 2010). Šiame straipsnyje aptariama tokio tarpkultūrinių tyrimų asimetriškumo genezė bei apraiškos, pateikiama lyginamojoje filosofijoje formuluota tarpkultūrinių studijų asimetriškumo kritika ir siūlymai, kaip šio asimetriškumo išvengti ateities tyrimuose. Tokio uždavinio imamasi kaip pavyzdį pasitelkiant Kinijos intelektualinę tradiciją.

I

Šiuolaikinėje moralės psichologijoje galima aptikti dvi pagrindines strategijas, kaip moralės normos yra apibūdinamos ir atskiriamos nuo kitokių normų, pavyzdžiui, etiketo ar estetinių normų. Kiek supaprastinant, moralės normos apibūdinamos specifikuojant arba normos turinį, arba normą vertinančio subjekto metakognityvinę laikyseną normos atžvilgiu (Sousa and Piazza 2014; Berniūnas 2014; Berniūnas, Dranseika and Sousa 2016; Landy 2016).

Pirmuoju atveju teigiama, kad moralės normas nuo kitų normų skiria tai, kad pirmosioms, skirtingai nei antrosioms, yra būdingas tam tikras specifinis turinys – jos yra *apie* tam tikro tipo *x* veiksmus. Skirtingos moralės psichologijos teorijos šį *x* apibūdina skirtingai. Vieniems tai bus žala, suprantama kaip fizinio ar psichologinio kentėjimo sukėlimas (pvz., Gray et al. 2012), kitiems – neteisingumas (pvz., Baumard, André and Sperber 2013), trečiams – ne vienas, o keletas turinių (pvz., Graham et al. 2011; Shweder et al. 1997) ir t. t. Antruoju atveju teigiama, kad moralės normas apibūdina ir nuo kitų tipų normų skiria ne jų turinys, o metakognityvinę normą vertinančio subjekto laikysena normos atžvilgiu. Tokios pažiūros pavyzdžiu būtų Eliotto Turielio ir jo mokinių pasiūlytas metakognityvinis kriterijus, pagal kurį moralės normos nuo kitų normų skiriasi tuo, kad pirmosios, skirtingai nei antrosios, suprantamos kaip (a) galiojančios nepriklausomai nuo autoritetų sprendimų ir (b) nepriklausomai nuo vietos ir laiko (pvz., Nucci and Turiel 1978; Smetana 1993; Tisak 1995; Turiel 1983; taip pat žr. Nichols 2004).

Tiesa, Turielio tyrimų tradicijoje šis dviejų strategijų atskyrimas nėra akcentuojamas. Atvirkščiai, kaip pažymi Danielis Kelly ir jo kolegos (2007), šios tradicijos tyrėjai suponavo stiprų konceptualinį ryšį tarp metakognityvinės laikysenos (jų atveju – laikysenos, kad transgresijos nepriimtumas nepriklauso nei nuo autoritetų sprendimų, nei nuo vietos ir laiko) ir aiškiai specifikuoto normatyvinio turinio (jų atveju – veiksmo sukeltamos žalos ir neteisingumo). Paėmus kartu šios dvi strategijos esą veikia kaip „nomologinis spiečius“ – t. y. egzistuoja tendencija, kad mi-

nėta metakognityvinė laikysena ir žalos / neteisingumo suvokimas žmonių vertiniuose reiškiasi sykiu (*ibid.*: 119). Danielis Kelly ir jo kolegos pateikė empirinių duomenų, kurie leidžia suabejoti, kad tik žala / neteisingumas sukelia minėtą metakognityvinę laikyseną. Jie taip pat rėmėsi ankstesniais tyrimais, demonstruojančiais, kad nepagarba tradiciniams autoritetams ar seksualiniai nukrypimai taip pat yra stipriai moralizuojami Brazilijos provincijos gyventojų bei mažiau išsilavinusių ir mažas pajamas gaunančių JAV gyventojų (žr. Haidt, Koller and Dias, 1993). Tai leido suabejoti galimybe remiantis vien turiniu nubrėžti psichologiškai realistišką moralinių ir konvencinių normų skirtį ir tapo akstinu Stephenui Stichui ir jo kolegoms pasiūlyti alternatyvų normų psichologijos modelį, kuriame nėra daroma skirtis tarp moralės normų ir kitų tipų normų (Kelly and Stich 2007; Sripada and Stich 2006). Šis modelis pripažįsta normatyvinį mąstymą kaip psichologinį reiškinį, bet atsisako pripažinti specifiškai moralinių normų sritį kaip tarpkultūrinę universaliją, psichologinę „gamtinę rūšį“ (*natural kind*). Nepaisant šios alternatyvios pozicijos egzistavimo, moralės psichologijoje visgi dominuoja pažiūra, kad įmanoma suformuluoti santykinai griežtą skirtį tarp moralės ir kitų normų.

Turielio tipo moralės psichologijoje moralės sritis atskiriama ir apibrėžiama supriešinant ją su kultūringo elgesio, arba kitaip sutartinių (angl. *conventional*), normų sritimi (Nucci and Turiel 1978; Turiel 1983; Nichols 2004). Tokia konceptualinė skirtis paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais tapo dominuojančia pažiūra moralės psichologijoje. Taip pat ši skirtis tapo pagrindiniu atspirties tašku apibrėžiant ir

atskiriant moralės sritį eksperimentiniuose raidos psichologijos ir tarpkultūrinės psichologijos tyrimuose. Pagrindinis šios skirties brėžimo būdas yra toks: dalyviui yra pateikiami klausimai apie tam tikros transgresijos bruožus, kurie kartu sudaro bendrą moralinės srities apibrėžimo kriterijų. Pasak Paulo Sousos (2009), tokie bruožai yra:

- (1) *veiksmo tipas*: moralės transgresijų atveju yra auka, kuriai pakenkiama arba su kuria pasielgiama neteisingai, o sutartinių transgresijų atveju tokios aukos nėra arba ji mažiau akivaizdi;
- (2) *leistinumas*: moralės transgresijos yra mažiau leistinos už sutartines;
- (3) *rimtumas*: moralės transgresijos yra rimtesnės, sunkesnės už sutartines;
- (4) *nepriklausomumas nuo autoriteto*: moralės transgresijos suvokiamos kaip nepriklausomos nuo autoritetinių šalių sprendimų, o sutartinės – priklausomos;
- (5) *apreptis*: moralės transgresijos yra suvokiamos kaip plačiai galiojančios, jos yra neleistinos nepriklausomai nuo laiko ir vietos, o sutartinės transgresijos yra suvokiamos kaip lokalias.

Tai tik vienas, kad ir pats reikšmingiausias, iš mėginimų specifikuoti moralės sritį ir atskirti ją nuo kitų normatyvinių sričių, tačiau jis gerai iliustruoja tendenciją specifikuoti moralės sritį būtent atskiriant moralės normas nuo kitų normų.

II

Priėmus moralės srities kaip atskiros ir skirtingos nuo kitų normatyvinių sričių prielaidą, norint nuskaidrinti nevakarietiško kultūrų moralės sampratą natūralu yra pirmiausia surasti artimiausią leksinį „moralės“ (*morality*) atitikmenį dominančioje

kultūroje. Anglakalbėje akademinėje moralės psichologijos ar moralės filosofijos literatūroje, nagrinėjančioje Kinijos kultūros reiškinius ar lyginamosios filosofijos aspektus, įsitvirtinusi praktika tapo techninio angliškojo termino *morality* vertimas į kiniškąjį *daode* 道德. Toks *daode* termino vertimas paprastai mokslininkų argumentuojamas ir pateisinamas nuorodomis į dvikalbius žodynus ar tuo, kad ir kinišką, ir anglišką terminą kaip ekvivalentiškus vartoja dvikalbiai abiejų kalbų vartotojai (Buchtel et al. 2015). Kaip leksiniai atitikmenys *morality* ir *daode* yra vartojami ir didelėje dalyje kinakalbės filosofinės ir psichologinės akademinės literatūros, analizuojančios moralės filosofijos (*daode zhexue* 道德哲學) ar etinių teorijų (*lunli* 倫理理論) klausimus (pvz., Gao 2005)¹. Svarbu paminėti, kad šiuolaikinė kinų kalbos akademinė terminija buvo kuriama XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Europos ir JAV universitetuose besimokiusių kinų intelektualų (Feng Youlan, Hu Shi ir kt.) pagal Vakarų filosofinės tradicijos struktūrą ir terminiją (neretai perimant tokiu pat principu japonų anksčiau susikurtus naujadarus). Per abu Opijaus karus itin akivaizdžiai išryškėjęs Vakarų karinis ir technologinis pranašumas prieš Azijos šalis lėmė Kinijoje ir Japonijoje itin paplitusių tradicinių kultūrų atmetimą kaip atsilikusių ir nemodernių. Visgi vietos intelektualai bandė išsaugoti, jų nuomone, reikantišką ankstyvųjų tradicijų turinį suteikdami jam naują, modernią, vakarietišką formą.

¹ Neabejotinai būtų itin reikalingas platesnis tyrimas apie tai, kaip šiandienėje kinakalbėje akademinėje sferoje traktuojamas *morality* ir *daode* ar jiems artimų techninių terminų tarpusavio ryšys. Dėl ribotos straipsnio apimties čia mes vis dėlto dėmesį telksime tik į anglakalbę akademinę terpę.

Ankstyvojo šių šalių laikotarpio intelektualinės ir rašto kultūros istorijos performulavimas Vakarų akademinį filosofinį žodyną atspindinčiais naujadarais ir buvo dalis šio įsivaizduoto Azijos modernizacijos proceso. Struktūrinės tokio proceso implikacijas pažinimui tarpkultūrinėse studijose nusakė Edwardas Saidas, pavadindamas tai Vakarų „kultūrinės galios realizavimu“: „Oriento pažinimas, suformuotas galios, tam tikra prasme *sukuria* Orientą, Oriento žmogų ir jo pasaulį“ (Said 2006: 69). XX a. pradžioje parašytose pirmosiose Kinijos *filosofijos* istorijose tariamai „religinė“ mintis buvo atskirta nuo „filosofijos“ ar „literatūros“. Ankstyvieji kinų intelektualų teoriniai ginčai atliepiant Vakarų filosofinę tradiciją buvo įvardyti kaip „idealizmo“ ir „realizmo“ susidūrimas, o kinų ankstyvieji mąstytojai priskirti „utilitaristų“, „humanistų“ ir kitoms Vakarų filosofijoje įvardytoms kryptims (žr. Silius 2014: 25–37). Taigi, kiniškų ir vakarietiškių techninių terminų tariamą atitikimą grįsti nuorodomis į žodynus ar profesionalų vartojimą nėra saugu, nes Azijos kalbose šie terminai buvo *kuriami* tam, kad atitiktų Vakarų terminiją, dažnai ignoruojant istorinį ir kultūrinį terminų plėtotės savitumą.

Reikia pripažinti, kad anglakalbėje mokslinėje literatūroje *daode* terminas dažnai yra paaiškinamas bent trumpai leidžiantis į jo etimologiją, kartais ir išryškinant kai kurias kultūrinės, kalbines konotacijas. Visgi tolesnėje lyginamojoje analizėje *daode* terminas kaip *kiniškas* terminas greitai pamiršamas darant prielaidą, jog jis yra pakankamai tikslus angliškojo *morality* atitikmuo, savo kultūrinių ir kalbinių konotacijų nepernešantis šiuolaikiniam kinui. Štai Buchtel, atlikusi tyrimą su anglakalbėmis ir kinakalbėmis res-

pondentais, net ir pastebėjusi reikšmingus angliško termino „morality“ ir kiniško termino „*daode*“ prasminių laukų skirtumus (Buchtel et al. 2015: 1390), formuluodama tezę sako, kad „rezultatai byloja, jog kinai labiau yra linkę vartoti žodį *amoralus* (*immoral*) tiems veiksmams, kurie pasižymi necivilizuotumu, o vakariečiai labiau linkę amoralumą tvirtai sieti su žala“ (*ibid.*: 1382). Visgi reikėtų nepamiršti, kad kinų respondentai anketas pildė kiniškai ir savo atsakymuose vartojo žodį *bu daode*, o ne *immoral*, kaip gali susidaryti išpūdis iš Buchtel formuluotės. Jei darytume prielaidą, kad tradicinės kultūrinės konotacijos stipriai veikia ir šiandienį kinų kalbos kaip gimtosios kalbos vartotoją, galėtume kelti hipotezę, kad į kinų kalba ir anglų kalba formuluotus klausimynus atsakinėję žmonės savo kalbines intuicijas reiškė apie skirtingai struktūruotas normatyvines sritis, tikėtinai besiskiriančias tiek savo turiniu, tiek savo forma bei santykiu su kitomis – ne *daode* ir ne moralės – normatyvinėmis sritimis. Kitaip tariant, mes stengiamės paklausti, ką apie *tą patį* reiškinių mano skirtingų kultūrų žmonės, bet galimai užklausiam, ką apie *du skirtingus* reiškinius mano dviejų skirtingų kultūrų žmonės. Leksinis *daode* ir *morality* tapatumas galbūt yra tik žodyne ar teoriniuose diskursuose egzistuojantis reiškiny.

Nors šiame straipsnyje mums svarbiausia yra moralės ir konvencinių normų (kultūringumo, civilizuotumo) perskyra, visiškam problemos konteksto išskleidimui reikia atkreipti dėmesį, jog panašaus pobūdžio abejonių kyla žvelgiant ir į kitas tariamai skirtingas normatyvines sritis, pavyzdžiui, moralę ir estetiką, bei jų sampratą ir traktavimą tradicinėje ir šiuolaikinėje kinų kultūrose. Šiuolaikinėje kinų kalboje

„estetika“ įvardijama naujadaru *meixue* 美學, pažodžiui – „mokslas apie *mei* 美“, t. y. „grožį“, kaip pastarasis terminas dažniausiai ir verčiamas. Visgi net ir trumpa etimologinė termino *mei* 美 analizė parodo, kad jis itin glaudžiai susijęs su gastronomiais vertinimais (*saldu, skanu*), taip pat ir su etiniais vertinimais per savo giminingą terminą *shan* 善, kuris į Vakarų kalbas dažniausiai imtas versti kaip „gėris“. Taigi, He Shuqin ir Jin Jianren teigimu, būtina atkreipti dėmesį, kad ankstyvojoje Kinijos intelektualinėje tradicijoje grožio, gėrio, teisingumo ir dorybingumo reikšmės yra susipynusios (He and Jin 2015: 30).

Žvelgiant iš kitos pusės, klasikinčiuose kinų tekstuose dažnai matoma, kad politikos ar moralės sferai priklausantys reiškiniai lyginami ar aiškinami pasitelkiant pavyzdžius iš muzikos srities. Vienoje svarbiausių ankstyvosios Kinijos kanoninių knygų *Liji* (*Ritualų užrašai*; ~3–1 a. pr. m. e.), teigiama, jog tinkamai tvarkomoje (*zhi* 治) šalyje muzika yra rami ir džiuginanti, o politinis valdymas (*zheng* 政) – harmoningas (*he* 和), mat „muzikos kelias ir politinis valdymas persmelkia [vienas kita]“² (*Liji: Yueji*, 4 sk.; taip pat žr. *Xunzi* 20 sk.). Toliau tame pačiame *Liji* skyriuje muzikinių penktatonikos garsų pavadinimai sulyginami su valdovu, pavaldiniu, paprastais žmonėmis, įvykiais-reiškiniais (*shi* 事) ir daiktais (*wu* 物). Tokį dažną muzikos srities ar muzikos terminijos vartojimą politiniuose ar etiniuose kontekstuose galima traktuoti tiesiog kaip struktūrinių panašumų turinčių dviejų skirtingų žmogiškosios veiklos sferų paaiškinimą viena kitos pavyzdžiais. Visgi minėti klasikiniai tekstai, kuriuose

aiškinama muzikos kilmė ją tapatinant su žmogiškųjų santykių ir visuomenės kilme, leidžia kelti radikalesnę hipotezę, jog ankstyviesiems kinams etikos ir muzikos sferos yra ontologiškai tapačios. Kitaip tariant, tas pats „dalykas“ rezonuoja, kai susitinka ir į etinį santykį sueina du žmonės ir kai į muzikinį santykį sueina du garsai. Minėtame konfucianizmo kanone *Liji* teigiama, kad „įsivyravus muzikai, [žmonių] ryšiai (*lun* 倫)³ tampa aiškūs“ (*Liji: Yueji*, 31 sk.). Šioje vietoje verta paminėti, kad tiek kinų, tiek anglų, tiek lietuvių kalbose vienas aukščiausių tiek muzikos, tiek moralės idealų yra įvardijamas tuo pačiu žodžiu, t. y. *he* 和, *harmony*, dermė.

Norėdami įvertinti, kiek apskritai yra pagrįstas moralės (*morality*) ir *daode* terminų tapatinimas, kiek atidžiau pažvelkime į *daode* etimologiją. Šiuolaikinės kinų kalbos žodis *daode* yra junginys, sudarytas iš dviejų svarbių, savo konotacijomis turtingų ir todėl sunkiai į kitas kalbas išverčiamų ankstyvosios Kinijos mąstymo tradicijos terminų. Pirmiausia, reikia įvertinti tai, kad šių terminų kaip vieno dvinario termino vartojimas kinų kultūroje yra palyginti vėlyvas reiškinys. Ilgus šimtmečius kinų raštijoje *dao* ir *de* terminai buvo vartojami atskirai. Tik *Permainų knygos* (*Yijing* 易經) komentaruose ir *Xunzi* 荀子 tekstuose (~ III a. pr. m. e.) pirmą kartą aptinkame *dao* ir *de* konjunktyviai vartojamus vienas greta kito, ir tik Han 漢 dinastijoje (206 m. pr. m. e.–220 m. m. e.) įsitvirtina *daode* kaip vieno dvinario termino vartojimas (Zhang 2005: 340). Abejotina, kad šios ankstyvosios *dao*, *de* ar *daode*

² 聲音之道，與政通矣。

³ *Lun* 倫 terminas vėliau panaudotas naujadarui „etika“ kinų kalboje reikšti – *lunli* 倫理 (pažodžiui „žmogiškųjų ryšių sandara“).

virtosenos atitinka šiuolaikinę *moralės* (morality) termino vartoseną. Pavyzdžiui, *Xunzi* tekste randame teiginį, jog pavyzdinis žmogus kalbėdamas apie dalykus, kurių siekiame kaip *dao-de* dalykų, neabejoja ir pasikliauja legendinių praeities valdovų, t. y. didžiųjų kinų kultūros autoritetų, mokymu (*Xunzi* 8.27). Tad šiuolaikinėje kinų kalba rašomoje akademinėje moralės filosofijos ir moralės psichologijos literatūroje vartojama *daode* derėtų laikyti naujadaru, tikslingai sukurtu vakarietiškam *moral* ir jo vediniams išversti. Tačiau šis naujadaras dėl jį sudarančių ankstyvosios kinų kultūros terminų sudėtingos genezės bei ilgos vartojimo istorijos kasdienėse kinų kalbinėse praktikose taip pat išlaikė daug prasmų, kurios būdingos ankstyvosios Kinijos mąstymo tradicijai. Todėl pravartu bent trumpai pažvelgti, kaip *dao* ir *de* terminai buvo vartojami ankstyviausiuose tekstuose.

Dao 道 savo pirmine tiesiogine prasme reiškia „taką, kelią“. Iš jo kyla ir platesnė bei abstraktesnė termino reikšmė, nurodanti „kelią, kuriuo einama ar veikiama“. Taip *dao* ima reikšti būdą, metodą, kuriuo būvama, veikiama, funkcionuojama (Ames and Rosemont 1998). Susijusi *dao* reikšmė yra ir „vesti keliu“ ar „nurodyti kelią“, todėl *dao* vartojamas įvardijant mokymą, kaip reikia būti, veikti, funkcionuoti (ten pat). Kita sudėtinė *daode* dalis – *de* 德 – dažniausiai į Vakarų kalbas verčiamas kaip „įtaka“, „galia“, „poveikis“, „išsipildymas“. Ankstyviausioje virtosenoje *de* žymėjo nefizinį ir neprievartinį vieno asmens poveikį kitam, kylantį iš konkrečios bendros ir abipusiškai naudingos dviejų žmonių sąveikos. Ilgainiui Vakarų kalbose išsivirtina ir *de* kaip „dorybės“ vertimas (Nivison 1996, Pines 2002, Gassmann

2011). Kitaip tariant, *de* aiškintinas kaip konkreti, atskira, momentinė ir unikali išraiška to, kas bendriausia prasme ankstyvojoje Kinijos tradicijoje vadinta žmogiškojo veikimo, gyvenimo *kelio* visuma, t. y. *dao* (Rosemont and Ames 2009). Kinijos tradicijoje būta ir mažiau į žmogišką veiklą koncentruotų *dao* ir *de* terminų aiškinimo tradicijos. Čia pirmiausia reiktų nurodyti daoizmą su vienu pamatinių jo veiklų *Daodejing* (道德經, *Dao ir De kanonas*; ~ IV–III a. pr. m. e.). Tačiau čia išskleista konfucianistinė interpretacija mums aktualesnė, nes iš pirmo žvilgsnio leidžia teigti, kad *dao* ir *de* prasminiai laukai reikšmingai susikloja su tuo, ką europinėje tradicijoje vadiname moralės sfera⁴.

Visgi tuo pat metu dalis mokslininkų taip pat nurodo ir reikšmingų skirtumų tarp kiniškojo *daode* ir modernųjų Vakarų moralės sampratų. Joelis Kuppermanas svarstydamas, ar šiuolaikinė Vakarų moralės filosofija gali ko nors pasimokyti iš ankstyvosios kinų intelektualinės tradicijos, nurodo, kad ankstyvajame konfucianistų mąstyme veiksmo atlikimo ar žmogaus laikysenos stiliaus ir manieros klausimai – dažniausiai Vakaruose suprantami kaip estetinių normų srities klausimas – atlieka itin svarbų vaidmenį svarstymuose apie gerą, deramą ir tinkamą gyvenimą, žmogaus būdą ar veiksmą (Kupperman 2002). Taigi elgesio manieros ankstyviesiems kinams tampa neatsiejama etinio svarstymo dalis. Kuppermanas pažymi, kad iki-moderniojoje Vakarų filosofijoje ar kai kurių

⁴ Vakarų filosofinėje literatūroje taip pat yra aktyvių diskusijų, kuriose skiriami *etikos* ir *moralės* (*ethics* ir *morality*; *Sittlichkeit* ir *Moralität*) terminai, visgi šiame straipsnyje mums rūpimoje tarpkultūrinėje normų psichologijos literatūroje šis filosofinis ginčas nėra aktualizuojamas, nes pagrindinis tyrimų objektas būna kasdienių sąvokų vartojimas neprofesionalioje terpėje.

po Apšvietos amžiaus pradžios gyvenusių Vakarų filosofų (pvz., Nietzsche's) mąstyme taip pat galime aptikti panašių estetinių ir etinių normų skirties suliejimo tendencijų (2002). Tačiau tokia pozicija netampa vyraujančia moderniojoje Vakarų moralės filosofijoje.

Dar radikalesnį teiginį apie ankstyvojo konfucianizmo moralės – taip, kaip ji suprantama moderniuose Vakaruose, – galima aprėpti išsako Henry'is Rosemontas (1976). Rosemonto nuomone, ankstyvieji konfucianistai visiškai neišskyrė tokios *specifinės* ir *atskiros* normų srities kaip „moralė“. Todėl, nors ankstyvajame konfucianizme ir nėra specifinių moralės, moralinių veiksmų ar moralinių dilemų sąvokų, tačiau žvelgdamas į tai, kaip ankstyvuosiuose tekstuose formuluojami žmogiškųjų veiksmų vertinimai, Rosemontas siūlo priimti prielaidą, jog ankstyviesiems konfucianistams iš esmės *visi* žmogaus veiksmai patenka to, ką modernieji Vakarai įvardija morale, sritin (Rosemont 1976: 50–53). Šiuos teorinio pobūdžio svarstymus paremia ir atsirandantys empiriniai tyrimai lyginamojoje moralės psichologijoje. Tiriant kasdienes šiuolaikinių žmonių kalbines intuicijas bei jų formuluojamus vertinimus aiškėja, kad įprastiniai kultūringumo, etiketo prasižengimai kinakalbių įvardijami kaip *daode* pažeidimai. Jei priimame moralės ir *daode* sąvokų sutapatinimą ir jų tiesioginį tarpusavio išverčiamumą, turėtume daryti išvadą, kad kinai nesugeba atskirti čepsėjimo prie stalo ar spjaudymosi normatyvinio statuso nuo smurto ar išnaudojimo normatyvinio statuso ir visus tuos veiksmus įvardija kaip „moralinius“ nusižengimus (Buchtel et al. 2015; Berniūnas, Dranseika, and Silius, *rankraštis*). Kaip pastebėjo Buchtel ir jos kolegos, spjaudy-

masis gatvėje kinų yra laikomas kur kas tipiškесniu amoralaus (t. y. *bu daode*) elgesio pavyzdžiu nei žudymas. Iškalbinga, kad pačiais tipiškiais *immorality* pavyzdžiais tyrimo dalyviai iš JAV laikė žudymą, vagystes ir sukčiavimą, o tipiškiais *bu daode* veiksmų pavyzdžiais kinai laikė triukšmavimą, šiukšlinimą ir spjaudymąsi (Dranseika, Berniūnas and Silius, *rankraštis*). Atrodytų, kiniškasis *bu daode* stipriai skiriasi nuo angliško *immoral* tiek tuo, kokie veiksmų pavyzdžiai laikomi tipiškais, tiek tuo, koks šios kategorijos santykis su kitomis normų kategorijomis, šiuo atveju – su kultūringo, civilizuoto elgesio normomis.

III

Nepaisant išsakytų abejonių, moralės ir *daode* normatyvinių sričių akivaizdi ir reikšminga sampyna, atrodytų, pateisina ir skatina įsigalėjusią tarpkultūrinės moralės filosofijos ir psichologijos moksluose taikomą praktiką klausti, ką kinai ar kitų ne Vakarų kultūrų atstovai traktuoja kaip „moralės klausimą“. Tokio klausimo problemiškas atsiskleidžia tada, kai atkreipiame dėmesį, kad labai dažnai tyrimuose būtent *angliškas* terminas iš *Europos* kultūrinės tradicijos imamas kaip atspirties taškas visoms vėlesnėms tarpkultūrinėms diskusijoms, bet šitaip beveik niekada nėra pasitelkiami nevakarietiški filosofiniai, psichologiniai ir kt. terminai. Išimtimi galėtume laikyti nebent religijų studijas, per kurias į Vakarų kalbų net ir kasdienę vartoseną buvo įtraukti Indijos kultūros religiniai terminai, pavyzdžiui, *nirvana*, *karma*. Tokią situaciją, kai vakarietiškos kilmės terminai, analizės modeliai, moksliskumo kriterijai ir normos yra imami kaip stan-

dartiniai ir dominuoja lyginamosiose studijose, Shun Kwong-loi pavadina „akivaizdžios asimetrijos“ būkle (Shun 2009: 470). Svarbu paminėti, kad ši asimetrijos būklė, deja, lygiai taip pat būdinga ir kinakalbei akademinei literatūrai. Kalbėdamas apie situaciją tarpkultūrinėje moralės filosofijoje, Shun pabrėžia, jog „mes aptinkame rimtų diskusijų, ar Mozi yra utilitaristas mąstytojas, bet niekada neaptinkame svarstymų, ar Johnas Stewartas Millas yra moistas arba ar jis pritaria *jian'ai* 兼愛 idėjai“ (Shun 2009: 472).

Matome, kad ir tarpkultūrinėje moralės psichologijoje klausama apie kinišką „moralės“ (*morality*) sampratą, bet neaptinkama studijų, kuriose būtų klausama, kokius nusižengimus Vakaruose žmonės laiko *bu daode* srities transgresijomis ar kas Vakaruose yra laikoma *bu daode* sferos veiksmis ar reiškiniais. Šitokios mokslinės praktikos rezultatas tas, kad universalistinė *moralės* kaip atskiros, specifinės ir nuo kitų normatyvumo formų ir reikšmių atsietos normatyvinės srities samprata yra vis labiau įtvirtinama. Tarpkultūrinėms studijoms tai yra milžiniškas nuostolis, mat prarandama galimybė kritiškai įvertinti bei praplėsti vyraujančius vakarietiškus mokslinius modelius bei vartojamą normatyvinių sričių konceptualizavimo strategiją. Dėl to nekritiškai priimama universalistinė moralės normatyvinės srities ar moralinio žinojimo samprata. Taigi, tarpkultūrinėje normų psichologijoje ne Vakarų kultūros geriausiu atveju yra verčiamos atsakinėti į „prokrustiškus klausimus“ (Goldin 2005), kurie, tikėtina, neduoda ramybės modernųjų Vakarų įtaką patyrusiems žmonėms, bet abejotina, ar gali būti tinkamai išreikšti tradicinėmis bei šiuolaikinėmis ne Vakarų kalbomis (Rosemont 1988).

IV

Norint išvengti minėtos asimetrijos situacijos, būtina permąstyti ir nuosekliai keisti tarpkultūrinėse studijose vyraujančią metodologiją. Vienas iš būdų, lyginant kinų ir Vakarų kultūrose nusistovėjusias normatyvinių sričių skirstymo strategijas, yra gilintis į kiniškąjį *daode* bei kitus kertinius normatyvius terminus iš anksto nesutapatinant jų su techniniais Vakarų tradicijos terminais. Panašumus tarp skirtingų kultūrų konceptualizavimo strategijų įmanoma aptarti ir savo analizės lauke bei mokslinėje vartosenoje palikus tiek „moralės“, tiek „*daode*“ terminus. Sykiu *daode* termino įtraukimas į mokslines diskusijas galėtų paskatinti alternatyvių kultūrinių praktikų, įvairiausių žmogiškosios veiklos konceptualizavimo būdų bei strategijų paiešką. Kaip reali galimybė turi būti svarstomi kai kurių mokslininkų formuluoti teiginiai, jog, pavyzdžiui, kinų kultūra – praeityje ar dabar – gali turėti visiškai unikalų būdą, kaip kategorizuoti visą plačią normų sritį (Rosemont 1976; Buchtel et al. 2015), nepasiduodant inercijai moralės srities tariamą atskirtį ir nepriklausomybę nuo estetikos, etiketo ar kultūros normų srities laikyti tarpkultūrine bendražmogiška universalija.

Tradicinėje kinų kultūroje mūsų minėti *dao* ir *de* terminai buvo vieni kertinių žmogaus gyvenamo pasaulio, jo patirties, veiksmų ir poelgių aprašymo, analizės bei vertinimo terminų. Jau ankstyviausiuose, III a. pr. m. e. datuojamuose konfucianizmo tradicijai priskiriamuose tekstuose *dao* ir *de* buvo glaudžiai susieti su rafinuotu, išlavintu, įkultūrintu ir civilizuotu (*wen* 文) gyvenimu ir elgesiu. Toks elgesys savo ruožtu buvo apibendrinamas, forma-

lizuojamas kita esmine kinų kultūros kategorija – *li* 禮, kuri nurodo „ritualizuotą deramą elgesį“ (žr. *Liji: Quli* I.8, *Xunzi* 1.12). Šis terminas apima platų spektrą kultūrinių reiškinių, kurie, ypač modernioje Vakarų tradicijoje, laikomi skirtingais. Kaskart pavartotas *li* 禮 terminas tuo pat metu reiškia ne tik „ritualą“ (kaip religinio ar bendruomeninio pobūdžio apeigas), bet ir „ceremonijas“, „etiketą“, „kultūriškai priimtina veiklą“, „estetizuotą veiklą“, taip pat ir „moralę“. Kaip pabrėžia Rosemontas, „moralės“ reikšmė šio kiniško termino vartosenoje niekada neatsiskiria nuo visų kitų jo reikšmių, įskaitant estetines ar kultūringumo normas, taikomas žmonių elgesiui ir veiklai (Rosemont 1976). Tokių normatyvinių sferų susiliejimą tinkamai atskleistume ir jo reikšmę bei svarbą kinų kultūroje deramai įvertintume priėmę Neville'io siūlomą poziciją, jog ankstyviesiems kinams *li* – „kultūringumo“, „civilizuotumo“ – terminas žymėjo ne socialinės, antrinės kokybės bruožą, bet buvo suprantamas kaip pamatinė, ontologiškai ir egzistenciškai žmogų ir patį žmogiškumą steigianti savybė (Neville 2008: 29).

Turėdami omenyje šias iš tradicinės kultūros ateinančias prasmines konotacijas, taip pat tradicinio konfucianizmo kultūros reikšmę, nors ir nebūtinai tiesiogiai išreikštą šiandienėje Kinijos kultūroje⁵, galime tikėtis, kad dabartinėje kasdienėje kinų kalbos vartojimo praktikoje sutartinės (*conventional*), kultūrinės, mandagumo, etiketo (*wenhua* 文化 / *wenming* 文明) ar estetikos normos bus įtraukiamos į *daode* normatyvinį lauką. Taigi verčiant į anglų

⁵ Išsamesnę tradicinio konfucianizmo įtakos įvairiems mąstymo aspektams šiandienėje Kinijos kultūroje analizę žr. kultūros psichologo Richardo E. Nisbeto knygoje (Nisbett 2003).

ar kitas šiuolaikines Vakarų kalbas tokios normos būtų įvardijamos kaip *moralinės*, t. y. moralizuojamos. Kadangi, kaip teigė Neville'is, šios kultūrinės, konvencinės normos kinų tradicijoje suprantamos kaip žmogų kaip išskirtinę būtybę steigiančios savybės, taip pat galima tikėtis, kad negatyvus vertinimas pažeidus šias kultūrinės normas bus lydimas stipraus absoliutistinio įsitikinimo bei emocinio atsako, Vakarų kultūrose paprastai siejamo su moralės, o ne kultūringumo ar civilizuotumo normų pažeidimais. Svarbu paminėti, kad šios teorinės išvalgos ir hipotezės buvo paremtos nauju šio straipsnio autorių moralės psichologijos tyrimu, kurio rezultatai pademonstravo, kad ištis kinų respondentai, kitaip nei Amerikos ir Lietuvos respondentai, „moralizavo“ (t. y. turėjo stiprią meta-kognityvinę nuostatą *à la* Turiel'is) tokias *wenming* 文明 tipo transgresijas kaip „spjaudyti“ ar „šiukšlinti gatvėje“ (žr. Berniūnas, Dranseika and Silius *rankraštis*).

Išvados

Šiandienės tarpkultūrinės moralės psichologijos bei filosofijos tyrimų analizė atskleidė, kad nors tarpkultūrinėje moralės psichologijoje ir filosofijoje yra kritiškai reflektuojami skirtingų kultūrų teoriniuose modeliuose bei kasdienėje kalboje vartojami normatyvinių sričių konceptualizavimo skirtumai bei jų reikšmingumas, tačiau ši kritinė refleksija vis dar nėra deramai inkorporuojama į tarpkultūrinių moralės psichologijos tyrimų lauką. Kai kurie tarpkultūrinėmis lyginamosiomis studijomis užsiimantys mokslininkai (Buchtel et al. 2015; Shun 2009; Rosemont 1976) pastebi bei įvardija moralės (*morality*) ir *daode* (tariamo kiniško „moralės“ atitikmens)

normatyvinių sričių skirtumus. Visgi daugumoje tarpkultūrinės normų psichologijos tyrimų tai nepakeičia nuostatos iš esmės tapatinti moralės ir *daode* sferų ir kartu būtent modernių Vakarų tradicijoje susiformavusią moralės normų sampratą bei jų konceptualizavimo praktiką laikyti tarpkultūrinių normų psichologijos tyrimų atskaitos tašku. Darome išvadą, kad tokia tendencija sukuria asimetrijos tarpkultūrinėse studijose būklę, kai nevakarietiškos kultūrinės praktikos analizuojamos ir vertinamos išimtinai Vakarų tradicijos terminija, bet ne atvirkščiai. Siūloma, viena vertus, (1) deramai atsižvelgti į tai, kad teoriniuose tarpkultūrinės normų psi-

chologijos tyrimuose vartojami kertiniai terminai yra techninio pobūdžio ir nebūtinai atitinka ne tik nevakarietišku kultūru, bet net ir vakariečių normatyvines intuicijas bei kasdienės kalbines praktikas. Antra vertus, (2) norint tiksliai aprašyti įvairiose kultūrose egzistuojančias normatyvinių sričių suvokimo bei jų konceptualizavimo praktikas, reikia testuoti kasdienės kalbos vartosenos tyrimus. Dar svarbiau, skatintume mažinti minėtos tarpkultūrinių tyrimų asimetrijos mastą ir į lyginamuosius normų psichologijos bei filosofijos tyrinėjimus įtraukti ir ne Vakarų tradicijų kertinius terminus, mechaniškai neverčiant jų į techninę vakarietišką žodyną.

LITERATŪRA

Ames, R. T. and Rosemont Jr., H. (tr.), 1998. *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation*. New York: Ballantine Books.

Baumard, N., André, J. B. and Sperber, D., 2013. A mutualistic approach to morality: The evolution of fairness by partner choice. *Behavioral and Brain Sciences* 36(01): 59–78.

Berniūnas, R., 2014. Delineating the moral domain in moral psychology. *Problemos*, priedas: 90–101.

Berniūnas, R., Dranseika, V., Sousa, P., 2016. Are There Different Moral Domains? Evidence from Mongolia. *Asian Journal of Social Psychology*, first online: 19 April 2016. DOI 10.1111/ajsp.12133.

Berniūnas, R., Dranseika, V. and Silius, V. Moralization East and West: moralizing different transgressions among Chinese, Americans and Lithuanians: *unpublished manuscript*.

Buchtel, E. et al. 2015. Immorality East and West: Are Immoral Behaviors Especially Harmful, or Especially Uncivilized? *Personality and Social Psychology Bulletin* 41(10): 1382–1394.

Chen Manqi 陈满琪, 2016. Shehui zhengnian ji qi yu daode guanxi de yanjiu 社会正念及其与道德关系的研究 [The Concept of Social Mindfulness and the Relationship between Social Mindfulness

and Morality]. *Zhongguo shehui xinlixue pinglun* 中国社会心理学评论 [Review of Chinese Social Psychology] 10: 151–164.

Dranseika, V., Berniūnas, R. and Silius, V. Immorality and 不道德 (*bu daode*), Unculturedness and 不文明 (*bu wenming*): *unpublished manuscript*.

Gassmann, R. H., 2011. Coming to Terms with dé dé: the Deconstruction of ‘Virtue’ and an Exercise in Scientific Morality. In R.A.H. King and Dennis Schilling (eds.) *How Should One Live? Comparing Ethics in Ancient China and Greco-Roman Antiquity*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter, p. 92–125.

Gao Guoxi 高国希, 2005. *Daode zhexue* 道德哲学 [Moralés filosofija], Shanghai: Fudan daxue chubanshe.

Gao Wenjun 高文珺, 2016. Daode shijian celiang yu CAD moxing de yanzheng 道德事件测量与CAD模型的验证 [The Measurement of Moral Events and the Validation of CAD Model]. *Zhongguo shehui xinlixue pinglun* 中国社会心理学评论 [Review of Chinese Social Psychology] 10: 5–31.

Goldin, P. R., 2005. *After Confucius: Studies in Early Chinese Philosophy*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S. & Ditto, P. H., 2011. Mapping the moral do-

main. *Journal of Personality and Social Psychology* 101(2): 366–385.

Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. et al., 2013. Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology* 47: 55–130.

Gray, K., Young, L. and Waytz, A., 2012. Mind perception is the essence of morality. *Psychological Inquiry* 23(2): 101–124.

Haidt, J., Koller, S. and Dias, M., 1993. Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology* 65: 613–628.

He Shuqin and Jin Jianren, 2015. Beauty and Science: Art and Aesthetics between the Orient and West. *Voprosy filosofii i psikhologii* 3(1): 29–35, accessed on-line: <http://oaji.net/articles/2015/1413-1427206575.pdf>.

Jensen, L. A., 1998. Moral divisions within countries between orthodoxy and progressivism: India and United States. *Journal for the Scientific Study of Religion* 37: 90–107.

Kelly, D. and Stich, S., 2007. Two Theories of the Cognitive Architecture Underlying Morality. In *The Innate Mind. Vol 3: Foundations and Future Horizons*, Eds. Peter Carruthers, Stephen Laurence and Stephen Stich. New York: Oxford University Press, 348–366.

Kelly, D. et al., 2007. Harm, affect, and the moral/conventional distinction. *Mind & Language* 22(2): 117–131.

Kupperman, J., 2002. Naturalness Revisited: Why Western Philosophers Should Study Confucius. In Bryan W. Van Norden (ed.), *Confucius and the Analects: New Essays*. Oxford: Oxford University Press, 39–52.

Landy, J. F., 2016. Representations of moral violations: Category members and associated features. *Judgment and Decision Making* 11(5): 496–508.

Liji 禮記 [The Book of Rites]. In *Chinese Text Project*, accessed on-line (2016 08 15) <http://ctext.org/liji>.

Li Yuan, Gao Wenjun, and Chen Manqi, 2016. Do Chinese distinguish between ethics of community, autonomy and divinity? *Asian Journal of Social Psychology* 19: 26–30.

Machery, E. & Mallon, R., 2010. Evolution of morality. In J. M. Doris & the Moral Psychology Research Group (eds.), *The Moral Psychology Handbook*. Oxford: Oxford University Press, p.3–46.

Miller, J., Bersoff, D. M. and Harwood, R. L., 1990. Perceptions of social responsibilities in India and the United States: Moral Imperatives or personal decisions? *Journal of Personality and Social Psychology* 58: 33–47.

Neville, R. C., 2008. *Ritual and Deference: Extending Chinese Philosophy in a Comparative Context*. New York: SUNY Press.

Nichols, S., 2004. *Sentimental rules: On the natural foundations of moral judgment*. Oxford University Press.

Nisbett, R. E., 2003. *The geography of thought: How Asians and Westerners think differently... and why*. New York: The Free Press.

Nivison, D. S., 1996. *The Ways of Confucianism: Investigations in Chinese Philosophy*, edited with an Introduction by Bryan W. Van Norden. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Nucci, L. and Turiel, E., 1978. Social interactions and the development of social concepts in preschool children. *Child Development* 49: 400–407.

Pines, Y., 2002. *Foundations of Confucian Thought: Intellectual Life in the Chunqiu Period, 722–453 B.C.E.* Honolulu: University of Hawai'i Press.

Rosemont Jr., H., 1976. Notes from a Confucian Perspective: Which Human Acts Are Moral Acts? *International Philosophical Quarterly* 16 (1): 49–61.

Rosemont Jr., H., 1988. Against Relativism. In J. Larson and E. Deutsch (eds.), *Interpreting Across Boundaries: New Essays in Comparative Philosophy*. Princeton: Princeton University Press, p. 36–70.

Rosemont Jr., H. and Ames, R. T., 2009 (tr.). *The Chinese Classic of Family Reverence: A Philosophical Translation of the Xiaojing*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Said, E. W., 2006. *Orientalizmas*. Vilnius: Apostrofa.

Silius, V., 2014. *Contemporary Philosophical Controversy on the Nature of Early Confucian Ethics*: unpublished dissertation. Vilnius University.

Shun, Kwong-loi, 2009. Studying Confucian and Comparative Ethics: Methodological Reflections. *Journal of Chinese Philosophy* 36 (3): 455–478.

Shweder, R. A., et al., 1997. The “big three” of morality (autonomy, community, and divinity), and the “big three” explanations of suffering. In A. Brandt and P. Rozin (eds.), *Morality and Health*. New York: Routledge, 119–169.

Smetana, J., 1993. Understanding of social rules. In M. Bennett (Ed.), *The Development of Social Cognition: The Child as Psychologist*. New York: Guilford Press, 111–141.

Sousa, P., 2009. On testing the moral law. *Mind & Language* 24: 209–234.

Sousa, P. and Piazza, J., 2014. Harmful transgressions qua moral transgressions: A deflationary view. *Thinking & Reasoning* 20(1): 99–128.

Sripada, C. and Stich, S., 2006. A Framework for

the psychology of norms. In P. Carruthers, S. Laurence, and S. Stich (eds.), *The Innate Mind*, Vol. 2: Culture and Cognition. Oxford University Press, 280–301.

Tisak, M., 1995. Domains of social reasoning and beyond. In R. Vasta (Ed.), *Annals of Child Development* (Vol. 11, p. 95–130). London: Jessica Kingsley.

Turiel, E., 1983. *The Development of Social Knowledge: Morality and Convention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Xunzi 荀子, in *Chinese Text Project*, accessed on-line (2016 08 15) <http://ctext.org/xunzi>.

Zhang Dainian, 2005. *Key Concepts in Chinese Philosophy*. Beijing: Foreign Language Press.

BU DAODE BEHAVIOR IN CHINA AND WEST: AVOIDING ASYMMETRY IN CROSS-CULTURAL PSYCHOLOGY OF NORMS

Vytis Silius, Renatas Berniūnas, Vilius Dranseika

Abstract. It is a commonplace in contemporary English language literature of moral philosophy and moral psychology dealing with Chinese tradition or comparative issues, to use Chinese term *daode* 道德 as a technical translation for the English term *moral*. Such usage is supported by references to dictionaries, equivalent usage of both Chinese and English term by bilinguals, (Buchtel et al. 2015), and is also endorsed by contemporary Chinese academic authors writing on the questions about *daode* 道德 or *lunli* 倫理 (moral/ethical). (Gao 2005). At the same time, many authors also notice problems with equating *morality* with *daode*. This article is an attempt to provide some background to the conceptual inadequacies that appear in contemporary cross-cultural moral philosophy and psychology. It is claimed that sufficient empirical evidence exists to reject the possibility of equating the Western and Chinese normative domains, respectively conceptualized as *morality* and *daode*, despite their significant overlaps and resemblances. The current inertia of academic theories to assume universal nature of the structure of normative domains across cultures results in asymmetry in cross-cultural studies. It is suggested that more psychological and anthropological empirical studies using methods developed by experimental philosophy need to be done in order to gather data of the folk strategies and everyday linguistic practices of distinguishing between different normative domains. The hope is that theoretical conceptual frameworks thus could be adjusted to everyday linguistic practices and normative intuitions of the lay people in different cultures.

Keywords. Normative domain, morality, *daode*, moral philosophy, moral psychology, cross-cultural studies

Iteikta 2016.10.17

Priimta spaudai 2016.11.17